

DISSERTATIONES

AZ ÁLTALÁNOS JOGELVEK IN FORO DOMESTICO
ÉRVÉNYESÜLÉSE A NEMZETKÖZI JOGBAN, VALAMINT
A MÉLTÁNYOSSÁG SZEREPE

BOROS BALÁZS SÁNDOR
doktorandusz (PPKE JÁK)

Bevezetés

Jelen dolgozat a 2007. december 7-én, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán „Jogelvek érvényesülése – dogmatikai problémák” címen megrendezésre került Doktori Szimpóziumon elhangzott előadás írásos változata.

Tudatában annak, hogy az általános jogelvek természetére vonatkozó jogirodalmi álláspontok napjainkban – többé-kevésbé egységes képet mutatnak, az írás célja nem lehet a vonatkozó aktuális – nagy részben tankönyvekben is fellelhető – jogirodalmi álláspontok szemléltetése. Szándéka azonban egyrészt, hogy a kevésbé ismert szocialista elméletek történeti bemutatásával szemléltesse a jogi természettel kapcsolatos problémákat; de úgyszintén az is, hogy a jogelvek releváns jegyei szemléltetését, s az azokkal kapcsolatban felmerült kérdéseket boncolgatva élesen elhatárolja a szerzőnek a „civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek” tartalmával, formájával, azaz természetével kapcsolatos álláspontját.

Előrevetítve, hogy e jogelvek vizsgálatakor azon sarokpontok tisztázása lesz elsődleges, melyek álláspont szerint a legtisztábban adják vissza a jogelvek nemzetközi ‘környezetét’. Így a jogi normativitás; a jogalkalmazás minősége; s nem utolsósorban a továbbélés lehetőségei kerülnek szemléltetésre. Ugyanis, bár e forrás, megjelenése óta számos szakirodalmi vita tárgyát képezte, napjainkban már viszonylag letisztult téziseket ismerhettünk meg, mégis találkozhatunk olyan megállapításokkal, melyek az általános jogelvek ‘gerincére’ vonatkoznak, s szerintem nem tisztázzák kellőképpen a jogi jellegét.

I. A jogelvekkel kapcsolatos szocialista elméletek

„Az általános jogelvek tudományos vitáját nagymértékben felélénkítette és kiszélesítette a nemzetközi jog demokratikus, haladó elemeinek érvényesüléséért folytatott küzdelem.” Ez az alapja annak, hogy az általános jogelvek iránt a szovjet jogászok

érdeklődése megnőtt.¹ Így bár tudatában annak, hogy a témában az aktuális paradigmával szögesen ellentétes megközelítést a ‘burzsoá’ irodalomban is találunk, mégis be kell látnunk, hogy azok egységes értelmezést és fellépést nem eredményeztek. Ellentétben a szocialista jogirodalom vívmányaival, melyet jelen fejezet tárgyal.

Tekintettel arra, hogy a kor szocialista jogirodalmát leginkább Tunkin munkássága határozta meg, a szemléltetést vele kell kezdenem. *A nemzetközi jog elméletének kérdései* című művében² részletesen kifejti az általános jogelvekkel kapcsolatos paradigmáját. Írásában nagy alaposággal mutatja be a problémával foglalkozó aktuális jogelméleti álláspontokat, így a nyugati írók gondolatait is ismerteti. Persze némileg öncélúan. Tetten érhetjük ugyanis abbéli törekvését, hogy a ‘nyugati jogirodalmak’ bemutatásakor az eltérő álláspontok összeütköztetésével igazolja a szocialista tanítások tiszta és egyedül igazolható jellegét. Ennek ellenére kissé visszas, hogy a jelzett ‘burzsoá’ elméletekből mégis önmaga doktrínája alátámasztására használ fel párat.³

Tunkin szerint az általános jogelvekkel kapcsolatos jogelméleti vita egyedül abból ered, hogy „[...] a precedensjog néhány képviselője az Állandó Nemzetközi Bíróság Alapszabályainak és jelenleg a Nemzetközi Bíróság Alapszabályainak megfelelő rendelkezéseiben a nemzetközi bíróság szerepének növelésére irányuló tendenciát akar kimutatni, és olyan funkciók megadását, mely hasonlít a bíróságok jogalkotó funkcióihoz a „Common Law” országokban”.⁴ Véleménye szerint – Koreckij álláspontját is közvetítve – ennek szándéka pedig abban rejlik, hogy a „[...] burzsoá jogrendszerek alapelveit mindenki számára kötelezőnek nyilvánítsák”.⁵

A Bíróság jogalkotói szerepkörétől való idegenkedést, az azzal kapcsolatos aggályokat a szocialista ideológia fényében megérthetjük, a burzsoá jogelvek hódításától való félelmet azonban kevésbé. A Nemzetközi Bíróság Statútuma tudatosan alkalmazta ugyanis a civilizált nemzetek által elismert ‘általános jogelvek’ megfogalmazást, jelezve abbéli szándékát, hogy ha már kiegészítő jelleggel a belső jog elveihez kell nyúlnia, úgy – épp a viszonylagos objektivitás érdekében – azok jöhessenek csak szóba, melyek általános jelleggel alkalmazhatnak az egyes államok jogában. Ennek megfelelően elképzelhetetlen, hogy a Bíróság eljárása során olyan jogelvet kívánna felhasználni, mely a szocialista táborban ismeretlen. Továbbá arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az egyes államok jogelvei vizsgálatánál nem az elnevezésre, hanem a tartalomra kell koncentrálnunk. Számos olyan jogelv létezik ugyanis, melyek az egyes jogrendszerekben tartalmukat tekintve azonosak. Az persze igaz, hogy amennyiben nem például a kontinentális-angolszász jogrendszereket, hanem a burzsoá-szocialista jogot ‘ütköztetjük’, az ideológiai háttér miatt talán nehezebb a jogelvek ‘egyvetése’. Mégis szélsőségesnek és ennyiben alaptalannak tartom Tunkin azon

¹ Idézetre ld.: HERCZEGH GÉZA: Az általános jogelvek kérdése a Nemzetközi Bíróság Statútuma szerint (A Statútum 38. cikkének értelmezéséhez). *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, IV. kötet, 1961/1–2, 195.

² G. I. TUNKIN: *A nemzetközi jog elméletének kérdései*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963.

³ Így pl. hivatkozik Anzilotti, Kelsen, Guggenheim számára releváns véleményeire.

⁴ TUNKIN i. m. 146–147.

⁵ TUNKIN i. m. 154.

véleményét,⁶ miszerint „[...] azt a felfogást, amely szerint a jog általános elvei a különböző nemzeti jogrendszerek normatív elvei, azért is helytelenek kell tekinteni, mert nincsenek olyan normatív elvei, amelyek közösek lennének a két szemben álló jogrendszer, a szocialista és a burzsoá jogrendszerek számára”.⁷

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mégiscsak keresztül vihető a ‘nem kívánt’ jogelvek térnyerése. Olyan esetben ugyanis, amikor a jogvita eldöntését olyan jogelv szolgálja a legjobban, mely az államok nem mindegyikében ismert (vagy akár csak a részes felekében szerepel), a Bíróság a felek kifejezett kérésére mégis alkalmazhatja azt. Felhatalmazás birtokában. S bár az 59. cikk értelmében az ítélet nem teremt precedensjogot, újabb – ugyanazon elv alapján felhatalmazás, vagy akár a korábbi ítéletre hivatkozással hozott – ítéletek azonban könnyen szokásjogot teremthetnek. Így nem a jogelv függvényében hozott döntés lesz a továbbiakban releváns, hanem az annak alapját képező jogkövető magatartás, azaz a jogvita esetén alkalmazandó jogelv.⁸

Tunkin – talán a szovjet jogirodalom álláspontját is tükrözve⁹ – végkövetkeztetésében megtámadhatatlan érvként hozza fel¹⁰ a Nemzetközi Bíróság Statútuma azon – új – fordulatát, miszerint a bíróság az elékerült jogvitát „a nemzetközi jog alapján dönti el”.¹¹ Szerinte ezzel az Alapszabály megalkotója egyértelműen kifejezte, hogy általános jogelvek alatt csak a szó szoros értelemben vett nemzetközi jog érthető, melybe a belső jog semmilyen módon nem tartozhat bele. Így Koreckij álláspontját közvetítve leszögezi, hogy „[a] Nemzetközi Bíróság Alapszabályainak 38. cikke (amely utalást tartalmaz a civilizált nemzetek által elismert általános elvekre) éppen annak a megállapításával kezdődik, hogy a Bíróság az eléje terjesztett vitákat a nemzetközi jog alapján dönti el. Következésképpen a Bíróság a nemzetközi jog elveit köteles alkalmazni és semmiképpen sem a különböző államok belső jogának elveit.”¹²

⁶ TUNKIN i. m. 155.

⁷ Mindemellett, bár a választott bíróságok vizsgálatával kapcsolatban fogalmazta meg, elgondolkodtató Hanessian azon véleménye, miszerint ha két állam bírói, politikai és kulturális célokban megjelenő akaratok jelentősen különböző (mint például Irán és az Amerikai Egyesült Államok relációjában), elkezdnek olyan általános elveket kidolgozni, melyek mind ösztönző, mind precedensszerű eszközül szolgálhatnak a jog jövőbeni fejlődéséhez. Ezzel gyakorlatilag – Tunkin érvelésével szemben – ellentétes hatást elérve. (GRANT HANESSIAN: „General Principles of Law” in the Iran – US claims tribunal. *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 27. No. 2., 1989, 352.)

⁸ Persze hozzá kell tennünk, hogy ez esetben már érintjük a nemzetközi jogi elv kategóriáját. (Ezzel kapcsolatban bővebben ld. lentebb)

⁹ Megjegyezve, hogy hasonló megállapításokkal a belső jogi jelleget elutasító egyéb (burzsoá) nemzetközi jogirodalomban is találkozhatunk.

¹⁰ TUNKIN i. m. 154–155, valamint 156–157.

¹¹ Tunkin nagy jelentőséget tulajdonít ugyanis az eltérő szövegezésnek. Szerinte „[ez] az egyezmény az Állandó Nemzetközi Bíróság Alapszabályaitól eltérő feltételek között létesült, s így a Nemzetközi Bíróság Alapszabályai rendelkezéseinek távolról sem lehet mindig azt a jelentést tulajdonítani, amelyet a jogászbizottság 1920-ban tulajdonított az Állandó Nemzetközi Bíróság Alapszabályai megfelelő rendelkezéseinek” (TUNKIN i. m. 154.) E kijelentés annak ismeretében érdekes, hogy a később ismertető álláspontok épp a folytatálagossággal érvelnek, azaz azzal, hogy csak elméleti, s nem pedig gyakorlati problémát jelentett az Állandó Nemzetközi Bíróság Alapszabályának – általános jogelvre vonatkozó – rendelkezése.

¹² Idézetre ld.: TUNKIN i. m. 156. (annak forrására: V. M. KORECKIJ: „Obscsie pricipü prava” v mezdu-narodnom prave. Kijev, 1957.)

Krilov és Korovin szintén hasonló nézetet vall. Munkáikban hivatkoznak¹³arra, hogy a nemzetközi jognak talán legfontosabb tételeit épp a nemzetközi jog általános elvei adják. Ennek megfelelően nem lehetett kíváncsi ezeknek a nemzetközi jog forrásai körében való mellőzése, így a 38. cikk c) pontja szerinti általános jogelvek nyilvánvalóan a nemzetközi jog általános elvei.

A szocialista nemzetközi jogi jogelméletbe betekintést adnak a – nyugati példából vett – évkönyvek is. Haraszi a Szovjetunió által kiadott első évkönyv¹⁴ ismertetésekor mutatja be¹⁵ a korszakot talán leginkább meghatározó – Tunkin egy korábbi írását. Tunkin kategorikus véleménye, hogy a nemzetközi jog kizárólagos alapja az államok megállapodása, mely jogforrásként a szerződésekben és a szokásjogban ölt testet. Az általános jogelveket, mint önálló jogforrásokat elveti,¹⁶ azokban – a korábban jelzettekkel egyezően – a természetjog erőltetését látja, melynek egyetlen célja az imperialista törekvések jogi megalapozása. S a kor szocialista irodalmaiban kézenfekvő, hogy az általános jogelvekkel kapcsolatos eltérő ‘burzsoá’ vélemények egyedi alapját a természetjogi megközelítés szolgáltatja.¹⁷

A témával kapcsolatban természetesen szinte minden szocialista állambeli nemzetközi jogász hangot adott véleményének. Haraszi szerint „[...] az általános jogelvekkel kapcsolatos vitát tehát aligha lehet oda egyszerűsíteni [...], hogy a haladó elmélet az általános jogelvek alatt a nemzetközi jog általános elveit érti s annak önálló jogforrási jellegét elismeri, míg az általános jogelveket másként értelmező nézetek többé kevésbé reakciós színezetűek.”¹⁸

Még a korabeli jogelméleti sugalmazás¹⁹ fényében sem fogadhatjuk el azonban Vitányi azon álláspontját, miszerint az „általános jogelvek [...] minden kétségen kívül a nemzetközi jog általános elveit is magukba foglalják, hiszen azoknak alkalmazása nélkül a nemzetközi bíró sok esetben nem juthatna el a helyes megoldáshoz.”²⁰ Helyénvaló azon megállapítás, miszerint a nemzetközi jog elvei a döntés alapjául

¹³ Hivatkozásra ld. VITÁNYI BÉLA–HARASZI GYÖRGY: A Nemzetközi Bíróság gyakorlata 1946–1956. *Jogtudományi Közlöny, XIV. évfolyam, 1. szám, 1959, 37.*

¹⁴ Szovjetszkij jezsegodnyik medzsuranarodnovo prava 1958. (Akad. Nauk SzSzsZR, Moszkva, 1959)

¹⁵ HARASZI GYÖRGY: A szovjet nemzetközi jogi évkönyv megjelenéséhez. *Jogtudományi Közlöny, XV. évfolyam, 3. szám, 1960, 171–172.*

¹⁶ Hozzátéve, hogy a Szovjetunióban is vita tárgyát képezték az általános jogelvek jogi természetére vonatkozó egyes álláspontok, azonban Tunkin dominanciája alapján fenti megállapítás végül többé-kevésbé paradigmává válhatott.

¹⁷ Így nem meglepőek az olyan megállapítások sem, mint például Vitányi megjegyzése, miszerint „[...] azok a nézetek, amelyek jogi normáknak jogilag meg nem határozható forrásból való eredetét igyekeznek igazolni, már a pozitívizmus által is meghaladott, régi elképzelésekhez vezetnek vissza, tehát szélsőségesen reakciósak”. (Hivatkozásra ld. VITÁNYI i. m. 37.)

¹⁸ VITÁNYI i. m. 37.

¹⁹ Csupán érdekességként álljon itt Vitányi, Haraszi művével kapcsolatban tett megjegyzése, miszerint „[a] szerző vizsgálódásai során az egyes jelenségeknek a marxizmus-leninizmus tanításai alapján való elemzésére törekszik és a Nemzetközi Bíróság ítéleteiben és tanácsadó véleményeiben kifejezett elveket és állásfoglalásokat abból a szempontból taglalja és bírálja, hogy mennyiben vannak összhangban a nemzetközi jognak mind a szocialista, mind a burzsoá államokat kötelező haladó elveivel.” (VITÁNYI i. m. 36.)

²⁰ VITÁNYI i. m. 38.

szolgálhatnak. Különösen akkor, ha valóban a ‘helyes megoldás’ kívánalma lebeg a szemünk előtt. Azt viszont nem tarthatjuk elfogadhatónak, hogy a nemzetközi jog elvei, mint – a 38. cikk 1. c) szerinti – jogforrások jussanak szerephez. Ugyanis amennyiben kizárólag egy jogi norma (szerződési- vagy szokásjog) helyes alkalmazása érdekében hívjuk segítségül az elveket, úgy valójában nem teszünk mást, mint a nevezett jogforrásokból nyerhető kívánalmakat, szándékokat hozzuk felszínre a felek közt elfogadott és elismert elvekre hivatkozással. Ilyenkor pedig nem egy harmadik jogforráshoz folyamodunk, hanem a már meglévőkhöz. A nemzetközi szerződési és szokásjoghoz, s az azokból levonható általánosított szabályokhoz akkor, amikor a nemzetközi jog elveit hívjuk segítségül. S minekután ezek a nemzetközi jogban már az alkalmazandó – szerződési és szokásjogi – jogforrásban egyébként is jelen vannak (vagy ahhoz kapcsolhatóak), teljességgel értelmetlen, hogy azokat ‘megtalálásuk’, mindinkább felismerésük után egy harmadik jogforrás rangjára emeljünk.

Az általános jogelvekkel kapcsolatos vitával igazolja Samu²¹ a nemzetközi jog differenciálásának és az általános kategóriák kidolgozásának, valamint a nemzetközi jogi fogalmak mielőbbi rendezésének szükségességét. Ezzel kapcsolatban – bár az alapelvekre hivatkozással a nemzetközi jog elveit és az általános jogelveket talán egy kissé összemosza – szintén arra az álláspontra helyezkedik, hogy a belső jog alapelvei nem lehetnek a nemzetközi jog forrásai.²² Következtetése szerint ugyanis a belső jog alapelvei nem minősülnek a nemzetközi jog forrásának, viszont ezzel nem azonosítható a nemzetközi jog sajátos alapelveinek jogforrási jellege. Hivatkozással arra, hogy bár a belső jogban az alapelvek nem mint jogforrásként szerepelnek, ez nem jelenti azt, hogy a nemzetközi jogban ne szerepelhetnének akképpen. Utalva arra, hogy a belső jog egy-egy kialakulatlan jogterületen elismeri az alapelvek jogforrási jellegét, így „[...] mivel a nemzetközi jog elismerten fejletlen, ebből következően is föl-tételezhető az alapelv jogforrássá minősítésének jogossága azzal, hogy nem általában a jog elismert elvei, hanem a nemzetközi jog általános és jogági elvei szolgálhatnak jogforrássul”.²³ Egyrészt tehát a Statútum 38. cikké 1. c) pontja alatt úgy tűnik a nemzetközi jog elveit érti, ami – később taglalandó – helytelen megközelítés; másrészt a nemzetközi jogban jogágról beszél, s ezáltal gyakorlatilag – a differenciálás révén – az elvek tárházát is szűkíti, ami álláspontom szerint még inkább képtelenné teszi a jogvitában egyáltalán szóba jöhető elveket arra, hogy szerződési és szokásjog, s az ezzel szoros kapcsolatban lévő (mint később tárgyaljuk egyenesen azokból származó, s együttesen alkalmazandó) elvek hiányában döntést eredményezzen.

Véleményem szerint talán egy kissé a korábbi álláspontok – az aktuális jogelméleti vélekedés és akár Herczegh írását követően tett – revidálását, vagy talán inkább finomítását jelentik Lukasuknak a nemzetközi jogi szabályozás mechanizmusával kapcsolatban tett fejtegetései. Megállapítja,²⁴ hogy a szovjet jogelmélet különbséget

²¹ SAMU MIHÁLY: A nemzetközi jog fogalma és tagozódása. *Jogtudományi Közlöny*, XXI. évfolyam, 10. szám, 1966.

²² „Teljes mértékben egyetértek azzal, hogy a belső jog alapelvei nem minősülnek a nemzetközi jog forrásának”. (SAMU i. m. 523.)

²³ SAMU i. m. 523.

²⁴ I. I. LUKASUK: *Mehanyizm mezsdunarodno – pravovogo regulirovaniya*. Kijev, 1980.

tesz a jogi ráhatás és jogi szabályozás között. Így a jogi hatás jóval tágabb fogalom, hisz ezalatt „a jognak a társadalmi objektivációkra gyakorolt összes hatását értik, míg a jogi szabályozás a specifikus jogi eszközöket foglalja magába.”²⁵ A ráhatást az államok közösen vagy külön-külön fejtik ki a nemzetközi jogi elvek és jogi normák segítségével. Az nemzetközi jogi szabályozás mechanizmusának talán egyik legfontosabb tényezője pedig a jogtudatban keresendő. Az egyes államok nemzetközi jogi jogtadata pedig eltérő lehet, hisz azt nemcsak a nemzetközi jogról vallott általános elméleti megállapítások, vélekedések és következtetések (mint közös nemzetközi jogi jogtudat); de az egyes államok – a saját társadalmi és politikai rendje függvényében kialakított – saját nézetei is alkotják. Véleményem szerint ezen a ponton a szovjet nemzetközi jogirodalomban az uralkodó tézis még nem egyértelmű, de burkolt újraértékelését figyelhetjük meg. S talán ezt az álláspontot erősíti Lukasuknak a jogszabály igazi tartalmával és szerepével kapcsolatban tett azon megjegyzése, miszerint azt csak a nemzetközi jogi szabályozás mechanizmusának funkcionálása közben érthetjük meg, különös tekintettel arra, hogy egyes nemzetközi jogszabályok nem a többi jogi normától elkülönülten gyakorolnak hatást, hanem a nemzetközi jog közös rendszerében, annak elemeként.²⁶ Ez pedig a szigorú pozitivisták szemlélet feladását jelenti.²⁷

Bár kronologikusan előbbi megjelenésű, de súlyát tekintve csak jelen rész lezárásaként szerepelhet Herczegh Géza *General principles of Law and the International Legal Order*²⁸ című művének – jelen dolgozat keretei között csupán érintőleges – ismertetése. Herczegh 1969-ben megjelent írása²⁹ bár nem teljesen újszerű, de elméleti és gyakorlati megalapozásával korszakalkotó jelentőségű értelmet adott az általános jogelveknek. Gyakorlatilag kilépve a szocialista ideológia burkából, a jogelvek jogforrási és belső jogi jellege mellett tört lándzsát úgy, hogy az azokkal kapcsolatos – mindenre kitérő – történeti,³⁰ jogelméleti és gyakorlati³¹ példákkal igyekszik – viszony-

²⁵ Idézetre és forrásra lásd: M. V.–I. I. LUKASUK: A nemzetközi jogi szabályozás mechanizmusa. *Jogtudományi Közlöny*, XXXVII. évfolyam, 11. szám, 1982, 902–903.

²⁶ M.V.–LUKASUK i. m. 904.

²⁷ Hozzá kell tenni, hogy Lukasuk a szerződési jog dominanciáját megerősíti, legjelentősebb – de nem egyedüli – jogforrásként feltüntetve azt.

²⁸ HERCZEGH GÉZA: *General principles of Law and the International Legal Order*. Budapest, 1969.

²⁹ Megjegyezve, hogy műve egyes részei már korábban is hozzáférhetővé váltak *Az általános jogelvek kérdése a Nemzetközi Bíróság Statútuma szerint (A Statútum 38. cikkének értelmezéséhez)* című írása által (In *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, Magyar Tudományos Akadémia*, IV. kötet, 1961/1–2, Budapest).

³⁰ Munkájában meglehetősen behatóan foglalkozik az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútumát előkészítő munkálatokkal. (HERCZEGH (1969) i. m. 12–20.). Ez alapján arra a következtetésre jut, hogy a megfogalmazás kompromisszumot tükröz, melynek célja, hogy a szövegezés az államok számára ‘vállalható’ lehessen (minél többen csatlakozzanak), s a rendelkezések ne gátolják meg a Bíróságot abban, hogy a nemzetközi jogot fejleszthesse. Utóbbi azért bírt különös jelentőséggel, mert a század elején az államok közötti viszonyokat kevés egyezmény rendezte, míg a szokásjogi szabályozás még kialakulóban volt, így az alkalmazandó jognak a két – ‘teljes értékű’ – jogforrásra való korlátozása jelentősen megnehezítette volna a Bíróság munkáját. A cél az volt tehát, hogy az általános jogelvek tartalmát majd a joggyakorlat alakítsa ki – nem gondolva arra, hogy ezzel a nemzetközi jogászoknak közel fél évszázadra szolgáltatnák elméleti vitákat. (Hozzátéve, hogy a kétpólusú világban az ‘újraszabályozás’ már nem vállalkozhatott a jogfogalom rendezésére.)

lagosan – objektív szempontok alapján, megkérdőjelezhetetlen érvekkel alátámasztani meglátásait, és ezáltal lezárni az általános jogelvek természetével kapcsolatos vitákat.

S miként jeleztem, az írás és a tézisek részletes szemléltetése jelen dolgozat tárgya nem lehet, néhány észrevételt azonban meg kell tennem, melyekkel kapcsolatos elméleti fejtegetéseim később, a jogelvek természete bemutatása kapcsán szemléltetem. Herczegh már korábbi művében is írja, hogy „[...] valamely belső államjogi elv – akármilyen általánosan elismert is legyen – nem alkalmazandó automatikusan nemzetközi jogesetek eldöntésére.”³² Tekintettel arra, hogy álláspontja szerint a külső és belső jog dualizmusa, így a nemzetközi jog államközi jellege nem lenne fenntartható. A belső jog ugyanis „[...] elárasztaná a nemzetközi jogot és ezáltal bizonyos mértékig alá-, illetőleg fölérendeltségi viszonyba kerülne vele”. Így egy adott esetet eldöntő „[...]és a belső állami jogelvek alapján hozott ítélet ugyanis önmagában még nem teremt nemzetközi jogot, és éppen ezért nem fogadhatjuk el azt az álláspontot, mely szerint az általánosan elismert jogelvek nem részei ugyan a nemzetközi jognak, de a bíróság által való alkalmazás révén azzá válnak.” Mindemellett megjegyzi, hogy a Bíróságnak nincs hatásköre a jogalkotásra, így ítélete nem jogforrás, csupán a többszöri alkalmazás révén teremthet szokásjogot.

„Ha tehát a nemzetközi bíróságok az eléjük kerülő ügyekben felmerülő joghézag kitöltése érdekében a belső állami jog valamely általánosan elismert alapelvét alkalmazták, a szóban forgó alapelv ismételt precedensek, sorozatos bírói ítéletek útján a nemzetközi szokásjog részévé – vagyis nemzetközi joggá – válhat, és a későbbiek során már mint nemzetközi jogi elv nyerhet alkalmazást.” Álláspontom szerint azonban épp ez a funkcionális különbség az általános jogelv és a nemzetközi jog elvei között, nevezetesen, hogy ha előbbit már egyszer alkalmazták, azt a Statútum 38. cikke 1. c) alapján ismerhetjük el. Így elvileg a következő hasonló ügyben a bíró – precedensjog hiányában – önmagában nem, de jogforrási jellegére hivatkozással alkalmazhatja. Az pedig egy más kérdés, hogy gyakori alkalmazás esetén később – kvázi jogfejlesztésként – arra már elegendő lesz, mint szokásjogra (38. cikk 1. b) bekezdésére), avagy az abból eredeztethető nemzetközi jogi elvre hivatkozni, elkerülve a szubszidiárius alkalmazás (38. cikk 1. c) problematikáját.

Miként fenti példák alapján láthatjuk, a korabeli szocialista tábor jogászai gyakorlatilag egységesen álltak ki amellett, hogy az általános jogelvek nem lehetnek a belső jog elvei. A legriválisabb igazolást abban látják, hogy míg az Állandó Nemzetközi Bíróság Alapszabálya még nem tett kifejezett utalást arra, a Nemzetközi Bíróság Statútuma rögzíti, hogy a Bíróság az elékerült jogvitát a nemzetközi jog alapján dönti el.

³¹ Az Állandó Nemzetközi Bíróság és Nemzetközi Bíróság munkájának részletes szemléltetése mellett csak érdekességként említendő meg Herczeghnek azon, a XIX–XX. századi döntőbíráskodási gyakorlata vizsgálata alapján tett észrevétele, miszerint mivel azok is alkalmazták a belső jogban már kialakult (a nemzetközi jogban azonban nem alkalmazott) elveket, így az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútumában már csak mintegy kodifikálta a korábbi szokásjogot.

³² HERCZEGH (1961) i. m. 216–217.

Be kell látnunk azonban, hogy sem a korábbi, sem pedig a szóban forgó Alapszabály megalkotói nem vállalták a jogelvek kategóriájának s fogalmának pontos meghatározását, hisz magasztosabb célok által vezérelve, egyrészt a jogfejlesztés, másrészt a joghézag kivédésének eszközéül kívánták azt felhasználni (s mindemellett a puha megfogalmazással a kellő számú ratifikációt elérni). A tartalom kitöltését pedig a joggyakorlatra, s nem utolsó sorban a Bíróság jogalkalmazásra bízták.

A jogelméleti vita pedig épp ebből fakadhatott. A szigorúan pozitivista szocialista jogászok ugyanis nem fogadhatták el a nem 'törvényi' alapú jogfejlesztést. Hivatkozással arra, hogy abban egyrészt a common law országok precedensjogát vélték felfedezni; másrészt a természetjogi jogszemlélet térnyerését³³

Épp ebben a 'demokratikus és haladó' jogelméleti közegben jelent korszakalkotó vívmányt Herzcegh Géza *General principles of Law and the International Legal Order* című műve, mellyel nemcsak hogy felvilágosult jogszemléletéről tett tanúbizonyosságot az általános jogelvek tartalmának és természetének megvilágításával, de alapos történeti szemléltetéssel, a travaux préparatoires aprólékos feldolgozásával, a nemzetközi jog művelői vonatkozó elméleteinek kimerítő bemutatásával, az ideológiai alapokon nyugvó jogelméleti megközelítések számára is megcáfolhatatlan választ adott a közel ötven éven keresztül rendezetlen vitás kérdésekre, új fejezetet nyitva ezáltal az általános jogelvek viszontagságos életútjában.

II. A jogelvek jogi természete és alkalmazásuk

Jelen rész az aktuális szemléletek illusztrálásával, illetőleg olykor az azokkal kapcsolatos, de eltérő állásponttal kívánja a jogelveket, mint jogtechnikai eszközöket bemutatni, taglalva azok gyakorlatban történő alkalmazását a nemzetközi jogban, valamint szemléltetve azok jogi természetét. Külön felhívva a figyelmet azokra az önálló jegyekre, melyek a nemzetközi jog sajátágaiból adódnak, valamint tisztázva, legalább is a szerző górcsőven keresztül szemléltetve azokat a sarkalatos pontokat, melyek a jogelveknek a nemzetközi jogban betöltött szerepét érintik.

A nemzetközi jog a belső jogtól meglehetősen eltérő jogrend. E kijelentés különösebb magyarázatot nem igényel, miként ennek igazolása sem. A tárgy szempontjából lényeges elemeket ragadhatjuk meg csupán, s egy rövid gondolatmenet erejéig szemléltethetjük az eltérő jegyeket. A jogelvek a nemzetközi jogban is úgy juthatnak szerephez miként a belső jogban, azaz a bírói jogalkalmazás által. Azonban míg a nemzeti bíró az elé került ügyben, joghézag esetén, az adott jogágra leszűkítve kutatja a rendelkezésre álló eszközöket, s használja fel aztán azokat az eléje került jogvita eldöntéséhez, a nemzetközi bíró eljárása ennél talán nehezebb feladat.

³³ Mindemellett azonban meg kell jegyezzük, hogy talán további szempontot jelenthetett a Szovjetunió esetleges kártérítési felelőssége, mely egyezményi deklarálás hiányában elmaradhatott, azonban a belső jog elvei által már nemzetközi színezetet nyerhettek, ezáltal követelések alapjául szolgálhattak volna. Így az ideológiai megalapozást nem vegytisztán jogelméleti, de inkább praktikusági szempontok vezérelhették.

Egyrészt mert az eltérő jogalkotási eljárás, s ebből eredően a rendelkezésre álló jogforrások, lehetőségeit inkább behatárolják, s gyakrabban készítetik a joghézag betöltésére. A nemzetközi jogban ugyanis kevesebb eldöntött ügy van, és nincs olyan jogalkotási eljárás, amely – az esetleges – rendezetlen helyzeteket maradéktalanul rendezni lenne képes.³⁴ A nemzetközi jogalkotási eljárás ugyanis nehézkesebb, kevésbé tud, vagy legfőképp kevésbé képes gyorsan reagálni az egyes jogviták tárgyát képező életszituációkra. Gondolhatunk itt arra, hogy globalizálódó világunkban egyre több olyan terület jelenik meg, melyet a nemzeti jogalkotó nem rendezhet, legalábbis normaalkotása hatékonysága megkérdőjelezhetővé válik. A nemzetközi jogalkotási eljárás pedig hosszadalmas. Ha egyáltalán megalkottatik, azaz a jogalkotást előkészítő gárda képes a nemzetpolitikai érdekek figyelembevételével életképes, de leginkább hasznavehető, racionális és praktikus szerződést megalkotni, amely esetleg nem vérzik el a hatályosuláshoz szükséges ratifikációkon. Továbbá bír kellő elismertséggel ahhoz, hogy hatást kiváltani is képes legyen (bír kellő – releváns – hatalmi támogatottsággal). Ez a feladat a mai nemzetközi porondon kevésbé rugalmas folyamat. Manapság egyre kevesebb átfogó rendezést magára vállaló szerződés alkottatik, a szokásjog kialakulási folyamata önrdekű értelmezést nyer, s egyre nagyobb szerepet kapnak a szervezetek normaalkotásai, vagy éppen a soft law normák.

Másrészt nem állnak rendelkezésre az egyes – belső jogi – jogágakra jellemző differenciált jogelvek (esetleg egyéb jogtechnikai eszközök). Így a bíró a nemzetközi jog normáit a maga egészében kell hogy vizsgálja, s joghézag esetén az egyes államok jogrendszerei egészében fellelhető, de az egyes belső jogokban általában ismert jogelvekhez kell nyúlnia, kiválasztva közülük azokat, amelyek az adott jogvitában relevánsak, a döntést elősegíteni képesek.³⁵

1. Jogi normativitás

Az általános jogelvek tehát a Nemzetközi Bíróság Statútumában szerepelnek, mint olyan források, melyeket „a Bíróság, amelynek az a feladata, hogy az eléje terjesztett jogvitákat a nemzetközi jog alapján döntse el, eljárása során [...]” következetesen alkalmazza. A jogalkotó azzal, hogy a felsorolásban a jogelveket, mint a nemzetközi jog alapján eldöntendő jogviták alapjául szolgáló forrást említi, egyértelműen állást foglal abban, hogy a jogelvek jogforrásokként definiálnak.³⁶ Annyiban persze egyediek, hogy mintegy másodlagos jogforrásként a szerződési- és szokásjog hallgatása

³⁴ N Shaw szerint egyenesen ez volt az oka, hogy az általános jogelvek a 38. cikkben jogforrási rangot kaptak. (MALCOLM N. SHAW: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001, 82.)

³⁵ Kicsit leegyszerűsítve: „adva van egy hézagos, töredékes nemzetközi jog és adva van mellé egy roppantul bonyolult, ezer és ezer szállal át- meg átszótt nemzetközi élet, amelynek megközelítő tükörképe az állami jogok kódexeiének sokezer szabálya.” (CSIKY JÁNOS: *Az általános nemzetközi jogelvek, mint a nemzetközi jog forrása*. Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1934, 5.)

³⁶ Mindemellet hozzá kell tennünk, hogy napjainkban egyre gyakrabban egyéb nemzetközi jogforrás gyanánt viselkedő eszközökkel is találkozhatunk, gondoljunk csak a soft law szabályokra; vagy akár az egyes új keletű, bár a kellő gyakorlattal és elismertséggel nem rendelkező, de mégis szokásjogi színvetű – megalkotók nemzetközi dominanciáját szemléltető – doktrínákra stb.

esetén jutnak szerephez. Azonban e másodlagosságban is tükröződik az állami akarat, mely a saját belső jogrendben való jelenlétben keresendő. Csiky szerint egyenesen ez adja jogi normatív jellegük, hisz „[...] az általános jogelvek pozitivitása hasonlóan a szerződéshez az állami akaratkijelentésben van, de míg a szerződésnél az államok akarata az illető nemzetközi életviszony rendezésére közvetlenül irányult, az általános jogelvekkel való döntésnél az államok akarata csak közvetve olvasható le a saját belső jogrendjükből.”³⁷

Egy gondolat erejéig térjünk ki a nemzetközi jog forrásainak megalkotására. Amennyiben a nemzetközi jogot kialakító mechanizmust vizsgáljuk, azt csak a jogalkotás technikájaként értelmezhetjük. A szokásjogi elfogadottságra, illetőleg a szerződési deklarálásra gondolhatunk. Bár a nemzetközi jog elvei esetén mindkettőre – mint forrásra – szolgál példa, a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek nem vonhatóak e kategóriába, tehát nem értelmezhetőek nemzetközi jogalkotás termékeként. Álláspontom szerint ugyanis önálló léttel bírnak. Jogforrási jellegüket nem megalkotásuk mechanizmusa adja, hanem a jogként való alkalmazásuk. Hozzáteve, hogy bár tényleges elismerést valóban a bírói fórum előtt nyernek, de önmaguk ténye, s nem pedig a bírói jogfejlesztő tevékenység által. (Itt kell megjegyeznünk, hogy önmagában egy – jogelven alapuló – bírói döntést nem is értelmezhetünk úgy, mint jogalkotó, jogfejlesztő tevékenységet, hisz a Nemzetközi Bíróság nem teremt precedensjogot, a Bíróság határozata csak a perben álló felekre és csak az eldöntött ügyben kötelező, miként azt a Statútum 38. 1. d) és 59. cikke deklarálja). Ha alkalmazásuk egyáltalán szóba jön, azaz a bírói döntéshez általános jogelv felhasználása szükségeltetik, úgy egy konkrét jogelv kap teret, mely mint jogforrás tiszteltetik. Az pedig már egy más kérdés, hogy továbbél-e szokásjogi szabályként, vagy akár szerződési normaként.

Így ‘a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek’ jogi normák. Természetüket csak a nemzetközi jog szempontjából vizsgálhatjuk (hisz e jogi jelenség csak a Statútum relációjában értelmezhető), így kijelentésünket is csak a nemzetközi jogra vonatkoztatjuk. Az sem kétséges, hogy e – mondhatni – látens jogelvek a belső jogban nem feltétlenül a jogforrások között keresendők. Jogforrássá azáltal lesznek, hogy nemzetközi jogi színezetet kapnak akkor, amikor a bíró alkalmazza őket. (Ekor pedig már valóban megkérdőjelezhetetlen a jogforrási jelleg, nemzetközi jog gyanánt viseltetnek.)

A nemzetközi jog elveivel kapcsolatban Nagy – a Maine-öböl ügyében³⁸ tett bírói megjegyzések ismeretében – hasonlóan állapítja meg, hogy „[...] a jogelv is jogszabály, csupán általános és alapvető jellegű jogszabály. Mint jogszabály megjelenését tekintve a nemzetközi jogból, vagy a szokásjogból, vagy a szerződéses jogból származik. Ennek következtében amikor a bíróság a szerződéseket vagy a szokásjogot alkalmazza, alkalmazza a nemzetközi jog általános elveit is.”³⁹ Tehát a nemzetközi jog általános elvei – mondhatni – már megtalálhatóak a nemzetközi kapcsolatokban, a szerződések vagy szokásjog alkalmazása révén jutnak kifejezésre, nyernek alkalma-

³⁷ CSIKY i. m. 16.

³⁸ C. I. J. Recueil, 1984. 79. pont

zást. Ebből Nagy helyesen jut arra – a dolgozatunkban egyáltalán nem vitatott, s paradigmaként kezelt – következtetésre, hogy a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek forrásai nem lehetnek a nemzetközi jog elvei, csupán a belső jogé, hisz akkor jelennek meg, amikor egy adott eset eldöntésére sem szokásjogi-, sem pedig szerződéses jogszabály nem áll rendelkezésre. Mindezt továbbgondolva megállapítja, hogy így „a belső jog szabályai az analógiának nevezett eljárás segítségével kerülnek be a nemzetközi jogba. Az általános jogelvek tehát nem jelentenek külön jogforrást, logikailag kizárt is lenne, mindössze arról van szó, hogy nemzetközi jog hallgatása esetén az államok közötti vitát a belső jog szabályainak segítségével is el lehet dönteni”.⁴⁰

Ez utóbbi következtetés helyességét – korábban tett megállapításokkal egyezően – vitatom. Az való igaz, hogy az általános jogelvek in foro domestico a belső jogból kilépve érvényesülnek a nemzetközi jogban, megbecsülést azonban azáltal nyernek, hogy a nemzetközi bíróság eljárása során jogforrásként kezeli őket. Önmagában az, hogy joghézag esetén jutnak szerephez, semmiképpen nem jelentheti azt, hogy normatív jellegük vitatható. Talán szerencsésebb őket látens jogforrásként értelmezni, hisz elvileg bármely belső jogi jogelv⁴¹ szóba jöhet, azok nem kategorizálhatóak. Nem jelentheti tehát az általános jogelvek katalógusának hiánya azt, hogy külön jogforrásként nem értelmezhetőek. Esetünkben ugyanis arról van szó, hogy a jogalkotó olyan helyzetekre, amikor a nemzetközi jog normái hallgatnak, a joghézagot más kútfőből merítve oldja fel. És amikor az alkalmazandó – belső jogi – jogelv megtaláltatott, annak jogforrási jellegét bár az eljáró fórum, de mégiscsak tényénél fogva adja meg.

Az általános jogelvek tehát jogforrások, melyek akkor jutnak szerephez, ha egy adott ügyben a bíróság szembesül azzal, hogy nincs jogszabály (szerződéses vagy szokásjogi szabály), ami a szóban forgó kérdést rendezhetné. Az pedig természetes, hogy amennyiben a bíró az adott ügyben eljárhat (joghatósága van), a jogvitát el is kell döntenie, nem hivatkozhat jogszabály hiányára (mint non liquet). S a nemzetközi jogban – a fentebb említettekre is hivatkozással – az ilyen esetek persze még nagyobb valószínűséggel fordulhatnak elő.⁴² A Statútum alkotói pedig jogbiztonsági, de leginkább praktikussági szempontokból juthattak arra, hogy joghézag esetén ne egyszerűen a nemzetközi jogot átszövő jogelvek adjanak segítséget, hanem a kiforrott belső jog elvei, melyek a nemzetközi bíró előtt a pozitív jog rangjára emeltetnek, s ezáltal nyernek alkalmazást. Ez alapján némi szarkazmussal akár úgy is értelmezhetnénk, hogy a nemzetközi bíró nem is találkozhat joghézaggal, mivel jogszabály hiányában – diszkrecionális joggal – dönt arról, hogy az adott ügyben mely jogelvek alkalmazandóak, s végső soron némi jogtechnikai bűvészzel bár, de végül teljes értékű nemzetközi jogforrással oldja fel a problémát. Ennek alapja pedig a jogpolitikai

³⁹ NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*. Budapest: Püski Kiadó, 1999, 46.

⁴⁰ A vonatkozó megállapításokra, idézetekre ld.: NAGY i. m. 46.

⁴¹ A szükséges megszorításokkal persze, hisz azok egy adott ügyben felmerülve, általános elismertség esetén realizálódhatnak.

⁴² N. Shaw szerint ez arra vezethető vissza, hogy „[...]a rendszer a vele szemben megfogalmazott igényekhez képest viszonylag fejletlennek mondható”. (SHAW i. m. 82.)

okokban keresendő. Ugyanis – Guggenheim szerint⁴³ – így csökkenteni lehet a jogalanyok diszkrecionális lehetőségeit, és növelni a nemzetközi bíró kompetenciáját, hivatkozással arra, hogy nem kevésbé hatékonyá teszi az általános jogelvek alkalmazását, mint a szokásjogot.⁴⁴

A diszkrecionalitás alapján az általános jogelvek olyannyira súlyozott források, hogy immáron természetes az, hogy a bíró bármiféle külön felhatalmazás nélkül érvényesítheti azokat. Ennek megfelelően – fenti megállapítás ismeretében (miszerint a nemzetközi jog általános elvei, mint a belső jog szabályai, analógia révén kerülnek be a nemzetközi jogba) – vitatnom kell Nagy azon kijelentését, miszerint „az analógia alkalmazásához a felek előzetes hozzájárulása szükséges, kivéve azt az esetet, ha a bíróság a nemzetközi jog általános elveit és szabályait hívja segítségül [...]”.⁴⁵ Hisz amennyiben az általános jogelvek nemzetközi bíró előtti alkalmazását, a belső jog elveinek analóg felhasználásaként fogjuk fel,⁴⁶ tehát az eljárásban az analógia alkalmazását, mint jogtechnikai eszközt, nem vitatjuk, értelmezhetetlenné válik az előzetes felhatalmazás szükségességének megkövetelése. Miként ezt a joggyakorlat is megerősíti, mi több, tényként kezeli.⁴⁷

Nem kétséges, hogy a nemzetközi jog általános elvei a bíróságok gyakorlatában szerepet kapnak, alkalmazásra kerülnek, hisz azok a nemzetközi jog részei, a nemzetközi jog forrásai alkalmazásának – mondhatni – részfeltételei, leginkább kiegészítői. Azonban kevésbé értelmezhető az, hogy az általános jogelvek, mint jogforrások alkalmazása előzetes hozzájárulás, felhatalmazás függvénye. Ugyanis mint korábban szemléltettük, az általános jogelvek a bírói jogalkalmazás során akkor nyerhetnek szerepet, ha az adott ügyet nem rendezi nemzetközi írott norma, vagy szokásjogi szabály. Ilyenkor tehát a bíró mintegy segítségül hív egy belső jogi jogelvet, egy általános jogelvet, s mint – a Statútum deklarálta – jogforrást alkalmazza. Ezt minden előzetes hozzájárulástól függetlenül teszi, hisz ha joghatósága nem kétséges, úgy az eljárása alapjául szolgáló jogforrások alkalmazása sem lehet az. Általánosan elfogadott tehát, hogy a Statútum maga hatalmazza fel a Bíróságot a belső jogok elveinek analóg alkalmazására.⁴⁸

Előzetes felhatalmazás szükségességéről egyedül abban az esetben beszélhetnénk, ha az adott jogvitát csak olyan jogelv alkalmazása mozdíthatja előbbre, mely csupán egyes jogrendszerekben szerepel. Ez esetben analógia legis-ről beszélhetünk, mely valójában már több, mint a belső jogelvek in foro domestico érvényesülése, azaz a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek alkalmazása.

2. A jogelvek továbbélése a nemzetközi jog részeként

Felmerül azonban annak kérdése, hogy amennyiben egy bírói fórum már az adott belső jogi jogelvet nemzetközi jogforrásként, általános jogelvként alkalmazta, úgy annak mi lesz a további sorsa. Csupán a belső jogban él tovább, várva a nemzetközi jog általi újabb elismerést, vagy a nemzetközi porondon további létre lel. Véleményem

⁴³ NGUYEN QUOC DINH–PATRICK DAILLER–ALAIN PELLETT–KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 1997, 177.

szerint a továbbléssel kapcsolatban két megoldáson érdemes elgondolkodni. Egyrészt megállapíthatjuk, hogy egyes általános jogelvek a nemzetközi bírósági joggyakorlat által már szentesítettek;⁴⁹ másrészt ha gyakori, tehát szinte általános alkalmazást nem is, de szokásjogi jelleget talán mégiscsak nyerhettek.

Ad 1. Mivel alkalmazhatóságukat nem a részes felek, hanem – a regionális bíróságok eljárásáról most kissé megfélekedve – az univerzalitás, az általánosság adja (tehát hogy az ismert jogok és jogrendszerek hasonló tartalommal ismerik el, s alkalmazták),⁵⁰ úgy a későbbiekben, más, de hasonló ügyben eljáró bíró nem kell, hogy a megoldást a belső jogban kutakodva újra megtalálja, elég ha azokra mint esetjogra hivatkozik. Sőt még ez sem szükséges. Álláspontom szerint ugyanis a Statútum 59 cikk⁵¹ ‘megszorító’ jellegének sugalmazása is felesleges, hisz itt nem az ügydöntő jelleg a domináns, hanem a jogforrásként való elismerés. Tehát ha egy ügyben olyan belső jogi jogelv alkalmazása szükséges, mely korábban már ‘megállta a helyét’, akkor azt a bíró a 38. cikk 1. c) szerint alkalmazza. Ugyanakkor ahhoz most már mint – jogi normativitását a korábbi döntés fényében bizonyító – egyértelmű jogforráshoz folyamodik.

Ad 2. Esetünkben kizárólag olyan jogelvek nyerhetnek alkalmazást, melyeket a civilizált nemzetek ilyenként általánosan elismernek.⁵² Tehát a nemzetközi kapcsola-

⁴⁴ S a joghézag jogelvekkel való ‘feltöltése’ nem csupán lehetőség a bíró számára, de kötelezettség is. Olyannyira, hogy egyes esetekben az általános jogelvek jelentik az egyetlen ésszerű, igazságos, és nem utolsó sorban jogszerű megoldást. Gondolhatunk itt például a Barcelona Traction ügyre, mely esetében – miként Shaw leszögezi – „[...] ha a bíróság a vonatkozó belső jogi intézmények indokolatlan figyelmen kívül hagyásával döntené el az ügyet, az súlyos problémához vezetne.” Tekintettel arra, hogy a belső jogban ismert és kimunkált korlátozott felelősségű társaságnak „[...]nincsen olyan nemzetközi jogi megfelelője, amelyre a bíróság támaszkodhatna, ezért a valóságtól teljes mértékben idegen volna, ha nem hivatkozna a belső jogi fogalomra.” Idézetre ld.: SHAW i. m. 86.)

⁴⁵ DINH–DAILLER–PELLETT–KOVÁCS i. m. 60.

⁴⁶ Nagynak az analógia eseteikre vonatkozó megállapításaira részletesebben ld.: DINH–DAILLER–PELLETT–KOVÁCS i. m. 57–59

⁴⁷ Ld. Pl. Kovácsnál: „Tény, hogy a nemzetközi bíróságok sem követelik meg a felek kifejezett felhatalmazását, hogy az általános jogelveket alkalmazzák ítéletükben”. (DINH–DAILLER–PELLETT–KOVÁCS i. m. 177.)

⁴⁸ Miként – a számos szerző mellett – Herczegh is írja, „A Statútum c) pontja tehát biztosítja azt, hogy a Nemzetközi Bíróságnak a nemzetközi jog hézaga esetén ne kelljen megtagadnia az ítélethozatalt, hanem felhatalmazza a joghézag kitöltésére, éspedig a vitában álló felek belső jogának általánosan elismert elveivel.” Korábbi megállapításainkkal egyezően hozzátéve persze, hogy a belső jogelv nem kizárólagosan a részes felek jogrendjéből származhatik. Idézetre ld.: *Nemzetközi jog* (szerk. HERCZEGH GÉZA), Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1989, 23.

⁴⁹ A joggyakorlat által elismert jogelvek nem kimerítő, de meglehetősen részletes felsorolásra ld.: DINH–DAILLER–PELLETT–KOVÁCS i. m. 178–179.

⁵⁰ Álljon itt példaként az angolszász Estoppel elv, mely tartalma szempontjából azonos a kontinentális jogrendszerekben ismert jóhiszemű eljárás és „saját felróható magatartására jogszerzés címén senki sem hivatkozhat” elvvel stb. A nemzetközi bíróság tehát értelemszerűen ezeket a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvekként azonosítani és eljárásában alkalmazni fogja. (A tartalmi egyezőség szempontjából releváns megállapításokra bővebben ld. KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006, 146.)

⁵¹ „A Bíróság határozata csak a perben álló felekre és csak az eldöntött ügyben kötelező.”

⁵² Ide nem számítva a korábban jelzett regionális bíróságok gyakorlatát; valamint a kizárólag a részes felek jogrendjében ismert, de felhatalmazás alapján a nemzetközi bíró előtt alkalmazott jogelveket.

tokban az államok ésszerű eljárását várhatjuk akkor, amikor kapcsolataikban ezek alkalmazását elismerik, meg nem kérdőjelezzük, azokat figyelembe vesszük.⁵³ Eljárásuk során értelmetlen lenne egy alkalmazott jogelvvvel ellentétes (vagy azt meg nem követő) magatartást tanúsítani, hisz az – felesleges – támadási felületet adna a jogérvényesítés során. Ugyanis az ellenérdekű fél érvelésében mint precedensjogra, vagy – a korábbi alkalmazásra tekintettel – egyszerűen – Statútum szerinti – jogforrásra utalhat. S álláspontom szerint itt már többről is van szó, mint joghézag esetén belső jogelv alkalmazásáról; a sérelmet szenvedett félnek elegendő a nemzetközi joggal ellentétes cselekedetre hivatkoznia.

Véleményem szerint tehát továbbélésük lehetősége nem csupán a korábbi döntés alkalmazhatóságán múlik (mint a Statútum 59. cikke tiszteletben tartásával); hanem önmaguk ténye (ad 1.); valamint elismerésükből adódó állami magatartásorientáció (ad 2.) által. Szokásjogi színezetet kap a bíróság, vagy akár az államok eljárása révén, s különálló jogforrási rangot önmaga ténye által.

III. A méltányosság

A méltányosság, bár általános példaként szerepel az egyes szakirodalmakban, mint a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek egyike, mégis természete és joggyakorlata folytán úgy érezhetjük, hogy külön szemléltetést, s nagyobb figyelmet igényel. Ennek megfelelően szerencsésnek tűnik, ha az általános jogelvek gyakorlati bemutatása kapcsán a méltányosságot szemléltetem.

A méltányosság alkalmazása a nemzetközi jogban álláspontom szerint három esetkörben merülhet fel. Először is fellelhetjük a Statútum első két jogforrása körében; másrészt, mint – gyakorlatilag nem vitatottan az összes jogrendben elismert – általános jogelvként; végül pedig nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Bíróságnak – felhatalmazás alapján – lehetősége van arra, hogy az elékerült ügyet *ex aequo et bono* döntsön el.

A szerződés statuálta méltányosság nem ritka megoldás a nemzetközi jogban. Ilyen esetben arról van szó, hogy a felek a szerződés rendelkezései között kifejezetten utalnak arra, hogy a szerződés értelmezésekor, azaz az írott jog alkalmazásakor a méltányosság az, mely a jogkövetés (vagy jogérvényesítés) irányvonalát megszabja. „Ilyenkor az érintett bíróság az előtte fekvő esetben nem az absztrakt igazságosságból, hanem az alkalmazandó jogból vezeti le a méltányossági elveket és megoldásokat.”⁵⁴

⁵³ Nehezen elképzelhető, hogy pl. a saját felróható mulasztására senki sem hivatkozhat, vagy akár a jóhiszeműségi elveket egy-egy vitás ügyben újra bizonyítani kellene, azokat nemcsak hogy a bírónak újra megtalálnia, de – mondhatni – újra jogforrási ranggal felvértéznie (tehát vagy korábbi bírói döntésként, vagy általános jogelvként hivatkozva) kellene. Ezek részes felek általi meg nem követése esetén – véleményem szerint – legfeljebb arra ösztönözhetnék a bírót, hogy a joggal való visszaélést megállapítsa, hivatkozva arra, hogy – utóbbi – jogforrás, mert vagy bírói joggyakorlat, vagy általános jogelv.

⁵⁴ SHAW i. m. 88. Ugyanígy az egyezmény statuálta méltányosságra ld. az 1982-es tengerjogi egyezményt (mely szerint a parti állam és más államok kizárólagosan a gazdasági övezettel kapcsolatos ellentéteit a méltányosság alapján kell rendezni), vagy például az 1994-es, a nemzetközi vízgyűjtők nem hajózási célú hasznosításáról szóló egyezményt.

A jogszabály által rendelni alkalmazott méltányosság egyetlen hátránya az lehet, hogy az alkalmazás határainak meghúzása, azaz az adott ügyben való ügydöntő jellegének felhasználása kiszámíthatatlanságot szülhet. Tehát, bár a nemzetközi jog alkalmazását rugalmassá teszi, kényes és vitás ügyekben bizonytalanságot szülhet az elvi jellegű alkalmazás miatt. Megjegyezhetjük azonban, hogy a méltányosság egyezményi szintű deklarálása olyan területeken, ahol a vitás ügyek rendezésében egyedül az egyenlőség lehet az igazságos megoldás, a kazuisztikusan körülírt rendező tényállások helyett valóban praktikus megoldásul szolgálhat.

S miként jeleztem, szokásjogi szabályként is definiálhatjuk. A Nemzetközi Bíróság ugyanis több ügyben is úgy foglalt állást, hogy az a nemzetközi szokásjog részét képezi,⁵⁵ így akár szerződés hivatkozása hiányában mintegy jogforrásként alkalmazható.

Mindemellett – korábbi észrevételekre hivatkozással – előfordulhat, hogy a méltányosság önmagában (tehát nem deklarált szabályként) jogforrási rangra emeltesék. Amennyiben mint a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvként alkalmazzuk, már bátran hivatkozhatunk rá, mint a 38. cikk 1. c) pontja alatt szereplő jogforrásra.⁵⁶ Jogelvként pedig a „belső jogi analógia alapján a méltányosságot a legkiterjesztőbb értelemben, a jogfejlesztés egyik elemeként is fel lehet fogni. Ez az elv dinamikus változásokat visz végbe a rendszerben, amelyek hiányában az a szabályok szigorú alkalmazása miatt rugalmatlanná válna.”⁵⁷ Herczeg szerint⁵⁸ azonban a jogi szabályok merev értelmezésével szemben a méltányosság mérleget jelenthet a peres felek érdekeinek ellensúlyozásában. Ennek megfelelően képességének lényege inkább a jog szigorának enyhítésében, mintsem a joghézag kitöltésében rejlik. Ebben az olvasatban pedig kevésbé általános jogelvi, mint inkább nemzetközi jogi elv jellege domináns.

Továbbá „ez a rendelkezés nem érinti a Bíróságnak azt a jogát, hogy a felek meg egyezése esetén valamely ügyet ex aequo et bono (méltányosság alapján) döntsön el.”⁵⁹ Előfordulhat tehát, hogy a bíróság a felek kifejezett kérésére az ügyet pusztán a méltányosság alapján döntse el. Ebben az esetben a méltányosság tehát nem kiegészítő forrás, hanem a jogvita feloldásának egyedülálló eszköze. „Itt tehát a méltányosság nem pusztán árnyalja a formálódó döntést, hanem annak szinte kizárólagos alapja.”⁶⁰ Külön felhatalmazás birtokában a bíró ugyanis a jog mellőzésével pusztán méltányossági alapon rendezi az elékerült jogvitát.

Tehát a méltányosság a nemzetközi jogban a Statútum felhatalmazása alapján is önállóan alkalmazható. S arra, hogy miért szélsőséges esetekben jelenhet meg, azaz alkalmazásakor – jogelvi természetre gondolva – másodlagos szerepben; vagy éppen

⁵⁵ Így különösen a kontinentális talapzatok elhatárolása-, kárfelelősségi stb. ügyekben.

⁵⁶ Megjegyezve, hogy a Tunézia és Líbia közötti kontinentális talapzat elhatárolásának ügyében a Nemzetközi Bíróság is kifejezetten hivatkozott arra, hogy a méltányosság fogalma közvetlenül alkalmazandó általános jogelv.

⁵⁷ SHAW i. m. 87.

⁵⁸ HERCZEGH (1969) i. m. 100–101.

⁵⁹ ENSZ Nemzetközi Bíróság Statútuma (38. cikk 2.)

⁶⁰ KOVÁCS i. m. 161.

– felhatalmazás alapján – kifejezetten *contra legem*, a *travaux préparatoires* ad választ. Ugyanis az Advisory Committee bár fontosnak találta, hogy a méltányosságot – mint olyan eszközt ami kétségtelenül szerepet játszik a bíróság döntéseiben – szerepeltesse, azonban mégsem találta késznek arra, hogy önálló jogforrásként deklarálja. S ennek oka az egyes jogrendszerek méltányosság-fogalmában keresendő. Ugyanis főként az angolszász és kontinentális jogrendszerek, de úgyszintén az egyes államok belső jogai eltérően értelmezik, különböző fogalommal illetik, és más-más tartalommal alkalmazzák azt. Mindemellett, mint olyan jogtechnikai eszköz, mely a döntésekre komoly hatással lehet, külön nevesítve, jogforrási ranggal felvértézve – miként Phillimore is érvelt – túlzott szabadságot biztosítana a bíróság részére. Így végül a Statútumban nem jelenhetett meg külön, önálló jogforrásként. Általános jogelvként azonban már elismerhetjük. Ez esetben pedig ad 1. már az adott jogvitában részes felek relációjában fog relevanciával bírni, így az egyes jogrendszerek eltérő ‘méltányosság’ értelmezése sem okozhat problémát; ad 2. külön, kifejezett felhatalmazás hiányában alkalmazása csupán joghézag esetén jöhet szóba, kivédve a bíró ‘túlzott szabadságát’. (Általános jogelvként való felismerésével pedig – álláspontom szerint – mégis adományozhatunk neki némi jogforrási rangot, megfelelő helyet biztosítva neki a nemzetközi jogban.)

Természete megismerésével kapcsolatban, a jogelméleti fejtegetésen túl, kézenfekvő, hogy a méltányosság joggyakorlatával kapcsolatban⁶¹ is tegyünk egy rövid kitérőt.

Hisz – miként Hudson bíró hivatkozott⁶² – a méltányosság elveit régóta alkalmazzák a bíróságok, és a nemzetközi jog részeként kezelik. Hozzáteve, hogy a Bíróságnak egyrészt a Statútum 38. cikke alapján, de ettől függetlenül is lehetősége van, hogy a nemzetközi jog részeként méltányossági elveket is figyelembe vegyen.

Kiegészítő funkciójával kapcsolatban, a méltányosság *infra legem* alkalmazása szellemében a Nemzetközi Bíróság is hivatkozott arra, hogy „[...] bármilyen is a bíró jogi érvelése, döntéseinek per definitionem igazságosnak kell lenniük, tehát ebben az értelemben méltányosnak.”⁶³ 1969-ben a méltányosságot az igazságosság-gal mérték össze. Ez a gyakorlat a későbbiekben is folytatódott, így például a Tunézia vs. Líbia ügyben, melyben a méltányos eredmény elérése érdekében a legfontosabb vezérfonál. Miként azonban Higgins is megállapítja,⁶⁴ ez az ügy lehetőséget biztosított a Bíróságnak arra, hogy a méltányosságnak az elhatárolásokban betöltött szerepével kapcsolatos korábbi egyedi elméletein túllépjen. Így ez, és a későbbi

⁶¹ Jelen részben csupán a témával kapcsolatos releváns megállapítások kerülnek bemutatásra, a – nemzetközi jogi tankönyvekből is ismert – Meuse vízének megosztásával kapcsolatos ügy (1937), Az északi-tengeri kontinentális talapat elhatárolásának ügye (1969), Burkina Faso és Mali határvitájának ügye (1986), Tunézia és Líbia közötti kontinentális talapat elhatárolásának ügye (1982), Líbia és Málta közötti kontinentális talapat elhatárolásának ügye (1985), valamint a Dánia vs. Norvégia (1993), Belgium vs. Jugoszlavia (1999) és Nigéria vs. Camerun (2002) ügyek kapcsán.

⁶² A Meuse vízének megosztásával kapcsolatos ügyben.

⁶³ Az északi-tengeri kontinentális talapat elhatárolásának ügye (ICJ Reports 1969, 48.)

⁶⁴ ROSALYN HIGGINS: *The International Court of Justice and Africa*. In *Liber Amicorum Mohammed Bedjaou*. (edited by Emile Yakpo and Takar Boumedra). Kluwer Law International, 1999, 361–362.

Líbia vs. Málta jogesetek nemcsak a tengerjogi normák vonatkozásában jelentettek fontos állomást (annak fejlesztését ösztönözve), de a méltányolható elveknek a különleges élet is finomították. Így az ügyekben az arányossággal már nem mint elkülönítő jellemvonással bántak, hanem mint a méltányosság elemével. Később a Bíróság kifejezetten elismerte, hogy eljárásában a méltányosságot infra legem formájában figyelembe kell vennie, mint a jognak nemcsak értelmezési módszerét, de annak minőségét meghatározó tényezőt is.⁶⁵ A jognak, s az alkalmazásával hozott döntésnek pedig igazságosságot kell célként kitűznie, s ez „az igazságosság, amelyből a méltányosság ered, nem valamilyen elvont igazságosság, hanem a joguralom szerinti igazságosság.”⁶⁶ Ugyanis minden egyes helyzet célja egy méltányos eredmény elérése kell hogy legyen.⁶⁷

A Nemzetközi Bíróság szerint egyenesen szokásjogi szabály az, hogy a – már korábban is hivatkozott – kontinentális talapzatok elhatárolása méltányossági elvek alapján történjen.⁶⁸ Azonban ezzel ellentétes álláspontokkal is találkozhatunk, épp a méltányosságra való hivatkozás jegyében.⁶⁹ A bírósági joggyakorlat azonban azt mutatja, hogy a tengeri határokkal kapcsolatos vitákban a méltányosság nem az elhatárolás egy metódusa, hanem kizárólag egy cél, melynek elérése során az elhatárolás következményeire is tekintettel kell lenni.

A méltányosságra természetesen mint eljárási elvre is hivatkozhatunk. A Bíróság ugyanis következetesen vallja a tiszta kéz és méltányosság elvét, tekintettel arra, hogy ezek olyan elvek, melyek minden jogrendszerben megtalálhatóak, így a

⁶⁵ Burkina Faso és Mali határvitájának ügye (1986)

⁶⁶ Líbia és Málta közötti kontinentális talapzat elhatárolásának ügye (ICJ Reports 1985, 13–39)

⁶⁷ Hivatkozással a Dánia és Norvégia közötti ügyre (Maritime Delimitation in the Area Greenland and Jan Mayen (Denmark v. Norway), I.C.J. Reports 1993, 62, 54.)

⁶⁸ Az északi-tengeri kontinentális talapzat elhatárolásának ügye (ICJ Reports 1969)

⁶⁹ Camerun VS Nigéria ügyben az elhatárolások kialakult gyakorlatára hivatkozással Camerun vitatja, hogy a tengeri határok jogi korlátozása, avagy bármely elhatárolás méltányos eredményhez vezet. Állítása bizonyítására az 1982. évi Tengerjogi Konvencióra (1982., Law of the Sea Convention, 1/ 74., 83. Articles), valamint bírósági (és választott bírósági) döntésekre hivatkozik. Így különösen az északi-tengeri kontinentális talapzattal kapcsolatos ügyre, mely a méltányosságot, mint alkalmazható jogi fogalmat adoptálja. Valamint Dánia és Norvégia ügyére (Maritime Delimitation in the Area Greenland and Jan Mayen (Denmark v. Norway), I.C.J. Reports 1993, 62, 54.) ahol is rögzítésre került, hogy „minden egyes helyzet célja egy méltányos eredmény elérése kell hogy legyen.” Továbbá a Qatar és Bahrain ügyre, mely szerint a határok elhatárolásának alapja, egy „egyenlőségi” vonal felvázolása, ezt követően pedig azon körülmények figyelembevétele, melyek a kiegyenlítéshez vezetnek. Itt kifejezetten azzal érvelt, hogy álláspontja szerint a bíróságnak nem lehet célja az, hogy korábbi joggyakorlatát megkérdőjelezze. Azaz – a korábbiakkal egyezően – az alapvető elv, cél és szándék csak az lehet, hogy méltányos eredmény szülessen. Nigéria a jelzett – a méltányosság határait meghatározni igyekvő – ügyek alapján arra a következtetésre jut, hogy a méltányosság elvére és metódusára való hivatkozás az aránytalan – mondhatni nem igazságos – eredményeket bár mérsékelhetik, de egy adott vitás kérdés sajátosságait teljességgel át nem formálhatják. Nigéria vitatja, hogy a bíróságnak tiszte lenne a kontinentális talapzatnak egy általános méltányosság alapján való korlátozása. Mégpedig azért, mert a méltányosságra hivatkozó korlátozás nem egyenlő a korábban korlátozatlan terület méltányos és pillanatnyi megosztásáról való döntéssel. (Case Concerning the Land and Maritime Boundary Between Cameroon and Nigeria ICJ Reports 1996)

nemzetközi bíróság előtti eljárást is ennek figyelembevételével kell lefolytatni. Hozzáteve, hogy aki a méltányosságra hivatkozik, maga is köteles a méltányosság jegyében eljárni.⁷⁰

Konklúzió

Miként szemléltettem, a méltányosság esetén felmerült, hogy esetlegesen, mint önálló jogforrás jelenjék meg a Statútumban. Az a nemzetközi jog különálló tényezője legyen. Úgyszintén jeleztem, hogy egyezményben való szerepeltetése bár a jogalkalmazást rugalmasabbá teheti, kétségeket ébreszt a jogérvényesítés kiszámíthatóságával kapcsolatban. Mindemellett a belső jogok mindegyikében megtalálható, általános elismerésnek örvend; az egyes államok – korábban ismertetett nemzetközi kapcsolataiban tanúsítandó korrektség, s elvárhatóság határainak megkövetéseképpen – eljárásaikban rá figyelemmel vannak; s azt a Nemzetközi Bíróság is következetesen alkalmazza. Azonban nem mindegy hogy milyen fogalommal, s milyen forráskénti elismeréssel teszi azt.

Tehát annak ellenére, hogy álláspontom szerint a jog gyakorlatát követve és jogi természetét boncolgatva három területen is megjelenhet, mint jogforrás (szerződés részeként; szokásjogi szabályként; általános jogelvként), szerencsésebb arra csupán mint az egyes jogvitákat rendező általános zsinórmértékre tekinteni. S teszem ezt a kijelentést annak tudatában, hogy egyes kérdésekben (mint például tengerjogi vitákban) közel egyedüli vitarendező erővel bírhat. Azonban ilyenkor is arról van szó, hogy a Bíróság az érdekek méltányos elbírálása és önmaga eljárása méltányos lefolytatása érdekében nem lát más megoldást, mint – az igazságos és jogszerű döntés meghozatala érdekében – a méltányossághoz való folyamodást.

Persze felmerül a kérdés, hogy akkor miért hivatkozunk a méltányosság speciális természetére, kiemelt szerepére. Leginkább azért, mert egy pusztán jogi elvnel a nemzetközi jogban nagyobb erővel bír. Képes arra, hogy önmagában eszközül szolgáljon a Bíróságnak arra, hogy az elékerült jogvitát – a rá való hivatkozással – akár a jog mellőzésével (*ex aequo et bono*); esetleg jogként (szerződési és szokásjog); vagy annak kiegészítőjeként (általános jogelv) alkalmazza.⁷¹ Mindemellett a peres (de a jog-

⁷⁰ A Jugoszlávia vs. Belgium ügyben Jugoszlávia kérelmében ideiglenes intézkedés megtétele érdekében folyamodott a Bírósághoz Belgiummal szemben, azaz kérte, hogy a szerinte jogsértő akcióit vele szemben hagyja abba. Belgium eljárása humanitárius jellegére hivatkozott, mégpedig, hogy szerepe az emberi jogok tömeges megsértésének (beleértve a genocídiumot) megelőzése, melyet a felperes Koszovóban folytatott és továbbra is folytat. Hivatkozva a méltányos eljárásra, miszerint aki jogának megóvása érdekében a Bírósághoz folyamodik, köteles azt 'tisztá kézzel' (*clean hands*) megtenni. Azaz, aki méltányosságot keres, köteles maga is méltányosan eljárni. Tekintettel arra, hogy a 'tisztá kéz', valamint a méltányosság elvének alkalmazása minden jogrendszerben megtalálható, az eljárást annak figyelembevétel kell lefolytatni (miként megindítani úgyszintén). (Az ügy – a dolgozat tárgya szempontjából talán kevésbé releváns – konklúziója, hogy aki jogainak megóvása érdekében a Bírósághoz folyamodik, a méltányosság jegyében köteles a jogvita tárgyává tett, vagy azzal szorosan összefüggő magatartást abba hagyni.) (Case Concerning Legality of Use of Force – Request for the Indication of Provisional Measures – ICJ Reports 1999)

⁷¹ Hozzáteve persze, hogy az *ex aequo et bono* bíráskodásra kevésbé várhatunk gyakorlatot.

követő egyéb) eljárásoknak is 'háttérszabálya'. Olyan tényező tehát, melynek figyelembevétele a nemzetközi kapcsolatok szereplői között elengedhetetlen, s ezt nem csak a tisztességes eljárás, korrektség és racionális magatartás, de a jogalkalmazás is megköveteli. Értelemszerűen nem minden esetben fordul elő a rá való hivatkozás (hisz a méltányos eljárás a háttérben mindig alapkritérium marad), azonban ahol igen, ott már az azzal ellentétes cselekedetet jogellenes magatartásként tarthatják számon, s a jogérvényesítés során arra már mint jogként viselkedő elvre vagy egyenesen mint jogforrásra hivatkozhatnak. Persze – miként White is megjegyzi⁷² a méltányosság-ra nem gondolhatunk úgy, mint olyan eszközre, amely az írott jog által következtethető döntést az igazságosság szellemében korrigálja.

Az előadottaknak megfelelően summázhatjuk, hogy a méltányosságnak – a Statútum 38. cikke 1. c) tekintetében – önálló jogforrási jelleget adni nem célszerű, hisz a jogalkalmazás vezérfonala csupán, önmagában pedig nem jogi norma. Ugyanakkor leszögezhetjük, hogy a jogérvényesítés során igenis lehet rá jogforrásként hivatkozni, amint az az adott ügy kapcsán egyáltalán szóba jön és relevanciával bír. Tehát egyezményi-szokásjogi méltányosság megsértése, avagy egy adott ügyben megjelenő joghégaz esetén. Mindemellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy eljárásjogi értelemben bármikor hivatkozhatunk rá, mint jogi elvre, melyet a Bíróság gyakorlata – a fent részletezett példákra is hivatkozással – már mint szokásjogot szentesít.

Epilógus

Miként fentebb bemutattam, a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek megjelenésük óta számos vita tárgyát képezték, s képezik ma is. Hisz nem beszélhetünk tiszta, definitív, s mindenre kiterjedő megállapításokkal. S talán így is van rendjén, hisz bár megszorításokkal, de valójában a Bíróság jogalkalmazó tevékenységére van bízva annak alakítása, így természetét a joggyakorlat alapján próbálhatjuk meghatározni. Néhány megállapítás azonban konstans lehet.

Az általános jogelveket jogforrásnak tartom, azok pozitív, normatív jellegét nem vitatom, sőt megerősíteni törekszem. Az való igaz, hogy olyan nemzetközi jogi forrás, mely szubszidiárius jelleggel, a szerződéses és szokásjog hiányában jut érvényhez. Tartalmát a belső jogból eredezteti akkor, ha az általánosságban örvend elismertségnek, s ezáltal közvetve az államok akaratát is képviseli.

S bár látens nemzetközi jogi jogforrásként a belső jogban – elvként – szerepel, nemzetközi jogként való elismerését a nemzetközi bíró eljárása során nyeri. Ezt követően azonban önálló léttel bír a nemzetközi jogban. S nemcsak a szokásjog, vagy – a nem kötelező – precedensjog szentesíti jogforrási rangját, hanem de facto is továbbélni képes.

⁷² MARGARET WHITE: Equity – A general principle of law recognised by civilised nations? *QUT Law & Justice Journal* 2004, Volume 4 Issue 1 (elektronikus úton: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/QUTLJ/2004/7.html>)

Jelentősége praktikusságában rejlik, jelesül abban, hogy a nemzetközi jogban gyakran előfordulható joghézag esetén a jogvitát eldönteni, a jogalkalmazást fejleszteni képes. S teszi ezt úgy, hogy nem enged túlzott szabadságot a bíró eljárásának, hisz csak megszorításokkal alkalmaztatik, ily módon a kiszámíthatatlanság látszatát is kivédi. Mindemellett bír azzal az erővel, hogy helyzeténél fogva nemcsak a peres jogérvényesítés, de a jogszerű magatartások iránymutatójává váljon.

S bár az általános jogelvek között szerepeltetjük, a méltányosság álláspontom szerint teljesen különálló része a nemzetközi jognak. E jellege nemcsak a Statútum 38. cikke 2. bekezdése által felruházott egyedül rangra, de a Nemzetközi Bíróság és nem utolsó sorban az államközi gyakorlatra vezethető vissza. A méltányosság ugyanis olyan forrás, melyet a nemzetközi kapcsolatok szereplői nem hagyhatnak figyelmen kívül.